

MỘT SỐ NGUYÊN TẮC VÀ QUY TRÌNH VẬN DỤNG CÁCH TIẾP CẬN XÃ HỘI HỌC TRONG NGHIÊN CỨU GIÁO DỤC

• ThS. LÊ THỊ NGỌC THUY

Viện Chiến lược và Chương trình giáo dục

Chúng ta đều biết: Xã hội học (XHH) là khoa học nghiên cứu từ những vấn đề chung nhất của xã hội như: cấu trúc xã hội, các giai tầng xã hội, di chuyển xã hội, xung đột xã hội... cho đến những hiện tượng ở từng cá nhân như: tự tử, sống độc thân v.v... Cũng như các khoa học khác, nghiên cứu XHH nhằm tìm ra bản chất và tính quy luật của các hiện tượng xã hội. Giáo dục là một hiện tượng xã hội phổ biến và đặc trưng của xã hội loài người. Vì vậy, việc vận dụng những quan điểm, những khái niệm, những phương pháp, kĩ thuật của XHH vào nghiên cứu giáo dục là hết sức cần thiết. Mặc dù trên thực tế, bộ môn XHH đã xuất hiện trên thế giới được hơn 150 năm, còn ở Việt Nam chỉ mới xuất hiện được hơn ba thập kỉ qua nên việc vận dụng tư duy XHH trong nghiên cứu giáo dục từ cấp độ quan điểm, khái niệm đến cấp độ phương pháp, kĩ thuật vẫn chưa có tính hệ thống và chưa đặt ra như là một vấn đề học thuật.

Để giúp cho quá trình vận dụng XHH trong nghiên cứu giáo dục được hệ thống và chuẩn xác hơn, trên cơ sở nghiên cứu được khả năng vận dụng của XHH trong các công trình nghiên cứu giáo dục, chúng tôi xin đưa ra một số nguyên tắc và quy trình vận dụng sau đây:

1. Những nguyên tắc chung khi vận dụng cách tiếp cận phương pháp xã hội học trong nghiên cứu giáo dục

- Nghiên cứu giáo dục phải dựa trên nguyên tắc đảm bảo tính xã hội- lịch sử của thiết chế giáo dục

Chúng ta xem giáo dục là một thiết chế xã hội. Nó bao gồm và được vận hành theo những biến đổi của xã hội. Vì thế, khi nghiên cứu giáo dục cần phải nghiên cứu về bối cảnh lịch sử, sự phát triển của các hệ thống giáo dục qua thời

gian, phân tích các nhân tố và các nguồn lực tạo ra những sự tương đồng và khác biệt ở từng giai đoạn phát triển của xã hội. Cụ thể như khi nghiên cứu các vấn đề giáo dục, các chuyên gia cần phải tính đến sự biến đổi hệ các giá trị văn hoá, giá trị xã hội đối với giáo dục theo dòng chảy lịch sử như thế nào. Từ đó sẽ dẫn đến những biến đổi những quy định hành vi, hoạt động của chủ thể giáo dục cũng như sự thay đổi quy mô, hình thức của các tổ chức xã hội của giáo dục v.v...

Đảm bảo nguyên tắc này sẽ giúp cho các nhà giáo dục có thể sử dụng nghiên cứu lịch sử như là một phương pháp nghiên cứu có tính chất tổng quan, hỏi cứu về bối cảnh, truyền thống văn hoá xã hội tác động trực tiếp đến giáo dục. Đồng thời, trên cơ sở phân tích những yếu tố của xã hội hiện tại và tương lai để định hướng phát triển giáo dục cho phù hợp.

- Nguyên tắc phát triển hướng tích hợp, liên ngành về giáo dục.

Phương pháp tiếp cận XHH thực ra là phương pháp tiếp cận liên ngành khoa học. Do đó, việc vận dụng phương pháp tiếp cận này đòi hỏi phải tuân theo nguyên tắc phát triển hướng nghiên cứu liên ngành khoa học về giáo dục. Cần vận dụng các lí thuyết, phạm trù, khái niệm của các khoa học lân cận như tâm lí học, kinh tế học, sử học và một số khoa học khác vào nghiên cứu giáo dục. Chẳng hạn, các vấn đề về giáo dục có thể được nghiên cứu bằng phương pháp kinh tế học để phân tích chi phí- lợi ích hoặc sử dụng phương pháp trắc nghiệm trong tâm lí học hay vận dụng các phương pháp của xã hội học v.v... Bản thân việc tìm hiểu, nắm vững phương pháp tiếp cận XHH đã đòi hỏi một kiến thức khoa học vừa chuyên sâu vừa liên ngành.

- Nguyên tắc đảm bảo tính thực tiễn trong nghiên cứu giáo dục.

Đây cũng là một trong những nguyên tắc rất quan trọng trong nghiên cứu giáo dục. Những vấn đề mà giáo dục nghiên cứu là những vấn đề có tính cấp thiết của xã hội. Thực hiện nguyên tắc này có nghĩa là cần phải giải quyết các vấn đề xã hội của giáo dục. Để tránh nhầm lẫn hoặc lan man, phân tán trong nghiên cứu về giáo dục, việc áp dụng phương pháp tiếp cận XHH đòi hỏi phải tập trung và bám sát vấn đề XHH của giáo dục. Đó là vấn đề của mối quan hệ giữa giáo dục với các thiết chế của xã hội, giáo dục với con người. Cần xem xét mọi đối tượng nghiên cứu giáo dục trong bối cảnh kinh tế - xã hội cụ thể, đặt vấn đề nghiên cứu trong mối liên hệ, quan hệ với xã hội nói chung và với các bộ phận khác của xã hội nói riêng. Có nghĩa là cần phát hiện trúng vấn đề xã hội của giáo dục, vấn đề vị trí, vai trò của giáo dục trong xã hội, vấn đề biến đổi giáo dục dưới tác động của sự biến đổi xã hội.

- Nguyên tắc tôn trọng tri thức XHH khi vận dụng vào nghiên cứu giáo dục.

Mỗi một khoa học đều có một hệ thống thuật ngữ chuyên ngành riêng, phương pháp luận nghiên cứu riêng. Theo hướng tiếp cận liên ngành thì việc vận dụng hệ thống các tri thức xã hội học trong nghiên cứu giáo dục nhằm mục đích để khai thác được các kết quả nghiên cứu giáo dục một cách chính xác và tin cậy. Nhưng khi chúng ta tuân thủ nguyên tắc này cũng có nghĩa là chúng ta không được làm sai lệch các tri thức XHH mà phải tôn trọng và tuân thủ các thuật ngữ, quy trình, nguyên tắc vận dụng của nó khi nghiên cứu.

- Nguyên tắc phương pháp tiếp cận phải phù hợp với vấn đề

Một khi đã xác định rõ vấn đề xã hội của nghiên cứu giáo dục thì cần tuân thủ nghiêm ngặt nguyên tắc: phương pháp phải phù hợp với vấn đề. Phát hiện được vấn đề xã hội của giáo dục thì cần phải áp dụng phương pháp khoa học xã hội trong đó nổi bật nhất là phương pháp tiếp cận xã hội học để xem xét và giải quyết nó một cách khoa học. Phải đối xử với vấn đề nghiên cứu một cách khoa học thực sự. Nguyên tắc này đòi hỏi phải áp dụng các phương pháp, quy trình

- thủ tục, kĩ thuật và công cụ XHH vào thu thập, xử lí và phân tích thông tin XHH về giáo dục.

- Nguyên tắc cung cấu và nguyên tắc giá trị

Việc áp dụng phương pháp tiếp cận XHH phải xuất phát từ nhu cầu nghiên cứu lí luận và thực tiễn. Khi có nhu cầu chắc chắn sẽ tìm cách đáp ứng. Đồng thời cần đánh giá cao giá trị của phương pháp tiếp cận XHH. Có như vậy mới có thể khuyến khích việc áp dụng phương pháp này vào trong nghiên cứu giáo dục. Cần thấy rằng một công trình nghiên cứu khoa học có giá trị thực sự là nhờ việc áp dụng phương pháp khoa học một cách chính xác. Nói cách khác, một nghiên cứu này hơn nghiên cứu kia chủ yếu là ở chỗ: nghiên cứu này sử dụng những phương pháp tiếp cận ưu việt hơn, tiên tiến hơn, chính xác hơn, hợp lí hơn nghiên cứu kia. Năng suất, chất lượng và hiệu quả hoạt động khoa học cũng giống như hoạt động sản xuất vật chất cũng phụ thuộc rất nhiều vào phương pháp sản xuất ra tri thức khoa học. Phương pháp tiếp cận XHH tỏ ra là một phương pháp có khả năng phát hiện ra những bằng chứng thuyết phục có giá trị kiểm chứng cao đối với những giả thuyết và nhận định khoa học về giáo dục.

2. Quy trình áp dụng phương pháp tiếp cận XHH trong nghiên cứu giáo dục

Để áp dụng phương pháp tiếp cận XHH trong nghiên cứu giáo dục cần phải thực hiện theo 5 bước cơ bản sau đây:

- Đưa vấn đề xã hội vào nghiên cứu giáo dục

Phương pháp tiếp cận XHH được áp dụng trước hết ở việc xác định vấn đề xã hội học của nghiên cứu giáo dục. Nếu không ngay từ đầu đặt ra vấn đề xã hội thì tiếp theo khó có thể áp dụng phương pháp tiếp cận XHH. Những vấn đề xã hội nổi bật nhất cần nghiên cứu là vấn đề công bằng xã hội, vấn đề bình đẳng xã hội, vấn đề bình đẳng giới trong giáo dục. Một loại vấn đề xã hội khác cần nghiên cứu là vấn đề mất cân đối giữa nhu cầu học tập của các cá nhân, các nhóm, các tầng lớp xã hội với khả năng đáp ứng nhu cầu học tập từ phía hệ thống giáo dục quốc dân. Bám sát những diễn biến của cuộc sống,

chắc chắn các nhà nghiên cứu sẽ phát hiện ra những vấn đề xã hội của giáo dục - đào tạo để có thể tập trung nghiên cứu và giải quyết kịp thời.

- Xây dựng giả thuyết xã hội học trong nghiên cứu giáo dục

Ngay sau khi xác định được vấn đề xã hội của giáo dục là trình bày vấn đề đó dưới dạng câu hỏi nghiên cứu. Chỉ khi đã diễn đạt được vấn đề xã hội dưới hình thức các câu hỏi nghiên cứu cái gì, ở nhóm xã hội nào, trong tình huống xã hội nào, v.v... thì mới có thể xây dựng được giả thuyết XHH dùng trong nghiên cứu giáo dục. Tuy từng mục đích nghiên cứu và câu hỏi nghiên cứu cụ thể mà giả thuyết có thể là những nhận định mô tả, nhận định giải thích hay nhận định về xu hướng biến đổi của vấn đề xã hội. Việc xây dựng giả thuyết khoa học đòi hỏi phải dựa vào lí thuyết XHH và những quan sát, lập luận bước đầu về vấn đề xã hội của giáo dục.

- Lựa chọn và thao tác hoá khái niệm nghiên cứu.

Đây là một trong những đặc trưng của phương pháp tiếp cận nghiên cứu XHH. Các khái niệm cơ bản của nghiên cứu thường là những khái niệm đã được dùng trong giả thuyết khoa học. Cần xác định nội dung của những khái niệm đó sao cho có thể thu thập được thông tin, dữ liệu để đo lường được sự vật, hiện tượng hay vấn đề nghiên cứu đã xác định. Các nhà XHH gọi đây là bước thao tác hoá khái niệm. Chỉ cần cụ thể hoá những khái niệm nào thực sự cần thiết để đo lường thông qua việc áp dụng các phương pháp thu thập, xử lí thông tin.

- Lựa chọn phương pháp chọn mẫu.

Việc áp dụng phương pháp tiếp cận XHH đòi hỏi phải chọn được mẫu từ các nhóm xã hội, tổ chức xã hội cụ thể để đảm bảo tính đại diện cao của thông tin, dữ liệu thu được. Nếu một nghiên cứu chỉ có mẫu gồm học sinh hoặc giáo viên thì khó có thể nói đó là một cuộc điều tra xã hội học, mà chỉ có thể coi đó là cuộc điều tra giáo dục học, bởi vì trong mẫu điều tra thiếu những nhóm xã hội nhất định.

- Lựa chọn phương pháp, kĩ thuật và công cụ nghiên cứu

Rất nhiều phương pháp XHH có thể được

xem xét và lựa chọn để áp dụng trong nghiên cứu giáo dục. Cần nắm chắc những mặt mạnh và mặt yếu của từng phương pháp, từng kĩ thuật và công cụ nghiên cứu để lựa chọn cho phù hợp với mục tiêu nghiên cứu đặt ra. Không phải cứ có cụm từ "điều tra xã hội học" là đủ để nói rằng đã áp dụng phương pháp tiếp cận xã hội học. Những chuyên gia giỏi chỉ áp dụng phương pháp điều tra xã hội học sau khi đã tổng quan các kết quả nghiên cứu hiện có và phát hiện thấy rõ sự cần thiết phải thu thập thông tin một cách trực tiếp từ những cá nhân hay nhóm, tổ chức về những nội dung nhất định. Ví dụ, một nghiên cứu về nhu cầu đào tạo đại học tại chức có thể áp dụng phương pháp điều tra xã hội học sau khi đã phân tích các tài liệu hiện có trong đó có các hồ sơ, lí lịch của học viên đại học tại chức, chứ không phải là ngay lập tức là xây dựng phiếu điều tra rồi phát cho các học viên tại chức.

Tóm lại: Việc áp dụng phương pháp tiếp cận XHH trong nghiên cứu giáo dục mới được bắt đầu và còn nhiều khó khăn, trong đó khó khăn lớn nhất là sự hạn chế về mặt thông tin, kiến thức về xã hội học nói chung và phương pháp xã hội học nói riêng. Mức độ hiệu quả của việc áp dụng phương pháp tiếp cận xã hội học phụ thuộc vào mức độ nắm chắc kiến thức xã hội, các nguyên lí tiếp cận xã hội học, các phương pháp và các kĩ thuật, công cụ nghiên cứu xã hội học. Việc đổi mới tư duy theo hướng liên ngành, cởi mở và hợp tác khoa học là rất quan trọng và cần thiết để đẩy mạnh áp dụng phương pháp tiếp cận xã hội học trong nghiên cứu giáo dục.

Để đáp ứng được hoạt động nghiên cứu giáo dục ngày càng hiệu quả hơn, các nhà giáo dục cần phải tăng cường áp dụng phương pháp XHH trong công tác giảng dạy và nghiên cứu giáo dục. Và để thực hiện được điều đó, chúng tôi xin đưa ra một số khuyến nghị sau đây:

- Các nhà nghiên cứu giáo dục cần tự học hỏi và tự áp dụng phương pháp tiếp cận XHH. Điều này có nghĩa là những người làm công tác nghiên cứu giáo dục cần tự đào tạo, tự học tập, tự tìm hiểu và chủ động, tích cực tự áp dụng kiến thức XHH, lí thuyết XHH, nguyên lí XHH, phương pháp nghiên cứu XHH trong nghiên cứu về giáo

duc. Khi thực hiện biện pháp này thoát nhìn thấy rất đơn giản và dễ dàng. Tuy nhiên, xét kĩ thấy rằng một nhà nghiên cứu chuyên một lĩnh vực nào đó rất khó có thể tự đổi mới, tự thay đổi để áp dụng một loại phương pháp tiếp cận nghiên cứu khác. Điều này có thể thấy rõ qua việc một số nghiên cứu giáo dục học đã áp dụng phương pháp điều tra bằng phiếu câu hỏi như điều tra XHH, nhưng bản chất của nghiên cứu đó vẫn là nghiên cứu giáo dục học.

- Cần phải hợp tác với nhà XHH trong nghiên cứu giáo dục

Theo biện pháp này, chỉ cần tìm hiểu, lựa chọn và tìm cách mời các chuyên gia XHH vào cùng hợp tác thực hiện một đề tài nghiên cứu giáo dục. Đây là một biện pháp áp dụng phương pháp tiếp cận XHH rất có hiệu quả về kinh tế và thời gian: chỉ đầu tư một phần kinh phí là hoàn toàn có thể khai thác được vốn tri thức và kinh nghiệm nghiên cứu của một chuyên gia XHH. Trong quá trình hợp tác với nhà XHH, cán bộ nghiên cứu giáo dục học có thể học hỏi nhanh chóng các phương pháp và kinh nghiệm, cũng như bí quyết nghiên cứu XHH. Đồng thời trong quá trình hợp tác như vậy, các nhà nghiên cứu thuộc các chuyên ngành khoa học khác nhau có thể chia sẻ, trao đổi ý kiến để làm giàu có, phong phú cho vốn tri thức khoa học và kinh nghiệm của mình. Đây là một biện pháp thường được áp dụng trong các dự án nghiên cứu có tài trợ của cơ quan nước ngoài, nơi các nhà nghiên cứu rất coi trọng tinh thần hợp tác, làm việc cùng nhau, cùng tham gia, cùng trao đổi để tăng tính liên ngành và tính toàn diện của đề tài nghiên cứu. Tuy nhiên, việc áp dụng biện pháp này có khó khăn riêng của nó, đó là tinh thần cởi mở chia sẻ ý kiến, năng lực hợp tác, khả năng sẵn sàng nghe các ý kiến khác nhau, thậm chí đối lập nhau và cùng bàn bạc đi đến thống nhất. Một thực tế cần khắc phục là không ít cán bộ nghiên cứu cảm thấy khó khăn khi hợp tác trong khoa học.

- Đào tạo và phát triển năng lực nghiên cứu khoa học liên ngành

Việc sử dụng chuyên gia XHH rất có hiệu quả nhưng đôi khi phụ thuộc và bị động. Do đó, về lâu dài cần áp dụng biện pháp đầu tư vào đào

trào và phát triển tri thức và phương pháp liên ngành khoa học, trong đó trọng tâm là phương pháp tiếp cận XHH. Cơ quan nghiên cứu như viện khoa học cần đầu tư vào gửi cán bộ nghiên cứu tham gia các khoá đào tạo, các lớp tập huấn về xã hội học và phương pháp XHH. Việc đầu tư, ví dụ bỏ ra một khoản tiền nhỏ nhất định vào mua sách XHH, tạp chí XHH trang bị cho thư viện và cho cán bộ nghiên cứu giáo dục cũng rất quan trọng. Thực vậy, thay vì từng cá nhân nhà nghiên cứu mò mẫm đi tìm kiếm, hay tra cứu từng tài liệu XHH, một cơ quan có thể dễ dàng đầu tư một khoản kinh phí nhất định cho việc mua sách XHH, tạp chí XHH. Theo biện pháp này có thể đầu tư vào mời chuyên gia XHH đến trao đổi khoa học. Đây là một trong những biện pháp đào tạo nhanh và có hiệu quả rất cao. Việc xây dựng và thực hiện các đề tài nghiên cứu liên ngành giáo dục học-xã hội học cũng rất có hiệu quả để tăng cường áp dụng phương pháp tiếp cận XHH trong nghiên cứu giáo dục.

- Tuyên truyền, vận động thay đổi nhận thức, thái độ và hành vi quản lí nghiên cứu khoa học

Đây không phải là biện pháp cuối cùng nhưng có lẽ là biện pháp quan trọng nhất bởi vì hoạt động nghiên cứu khoa học thực ra là hoạt động có tính xã hội, tính tổ chức rất cao. Việc áp dụng phương pháp tiếp cận XHH chỉ có thể thành công khi được sự chỉ đạo, tổ chức, khuyến khích động viên kịp thời của các cấp lãnh đạo quản lí khoa học. Giống như trong lĩnh vực kinh tế, đổi mới tư duy quản lí khoa học đóng vai trò quyết định đối với sự phát triển hoạt động nghiên cứu khoa học theo hướng liên ngành và chuyên sâu. Cán bộ lãnh đạo quản lí các cơ quan nghiên cứu và đào tạo giáo dục có thực sự quan tâm tới tri thức XHH thì mới có thể tạo điều kiện cho việc tìm hiểu, nghiên cứu và áp dụng phương pháp tiếp cận XHH trong nghiên cứu về giáo dục.

SUMMARY

The authoress presents some principles and procedure to apply the sociological approach to educational research and raises some recommendations concerning this issue.